

АКТУАЛЬНА ТЕМА

УДК 725.94 + 069:91 (4) Шевченко Т.Г. + (477)

О.О. Бейдик¹, Є.І. Стеценко²**УВІКОВІЧЕННЯ ВЕЛИЧІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА В МОНУМЕНТАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ ТА МУЗЕЙНІЙ СПРАВІ (ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)****А.А. Бейдык¹, Е.И. Стеценко²****УВЕКОВЕЧИВАНИЕ ВЕЛИЧИЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКО В МОНУМЕНТАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ И МУЗЕЙНОМ ДЕЛЕ (К 200-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)**¹ Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко² Институт географии Национальной академии наук Украины, Киев

В 2014 г. исполняется 200 лет со дня рождения великого украинского поэта, художника, мыслителя – Тараса Григорьевича Шевченко (1814-1861). Это имя известно во многих странах и увековечено в памятниках, музеях, мемориалах и т.п. Статья посвящена монументальной и музейной Шевченкиане. В ней проанализирована пространственная палитра памятников Тарасу Шевченко в Украине и мире, а также основные категории музеев, экспозиции которых раскрывают вехи жизни и творчества Великого Кобзаря.

Ключевые слова: Т.Г. Шевченко; памятники; музеи; Шевченкиана.**A. Beidyk¹, Ye. Stetsenko²****HONORING GREATNESS OF T. SHEVCHENKO IN MONUMENTAL ART AND MUSEOLOGY (TO THE 200TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)**¹ Kyiv Taras Shevchenko National University² Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

In 2014 it is 200 years since the birth of the Ukrainian poet, artist, and thinker - Taras Shevchenko (1814-1861 years). This name is known in many countries and is immortalized in the monuments, museums, memorials, etc. This article devoted to monumental and museum Shevchenkiana. It analyzes the spatial palette of monuments to Taras Shevchenko in Ukraine and in the world, as well as presents major categories of museums, which exhibitions open milestones in life and work of the Great Bard.

Keywords: T. Shevchenko, monuments, museums, Shevchenkiana.**Постановка питання**

Кожна країна, кожен народ мають історичні постаті, які виступають своєрідним профілем і символом нації, відзеркаленням її волі, єдності, прагнення до свободи. Достойників мирного часу і часу боротьби за незалежність вшановують музеї, їм відкривають пам'ятники* і меморіали, вони зображені на валюті світових держав. Чи не найшанованішим у світі ім'ям, чи не найвеличнішою постаттю є ім'я і постать Тараса Григоровича Шевченка, великого українського поета, митця, мислителя (1814-1861), 200 років з дня народження якого людство відзначає в цьому році.

Пам'ять про Великого Кобзаря вшановують та увіковічують у різних формах – це заснування музеїв, спорудження пам'ятників, присвоєння його ім'я різним природним та культурно-історичним об'єктам, переклад творів на численні мови світу, масове видання його творів, відзначення ювілеїв тощо.

Мета цієї публікації – аналіз просторового поширення монументальної та музейної Шевченкиани в Україні, Європі, світі на основі картографічних, порівняльно-географічних, статистичних методів.

Виклад основного матеріалу

Монументальній і музейній Шевченкиані в Україні та за кордоном присвячені численні публікації [1-8]. Всього у світі встановлено 1384 пам'ятники Т.Г. Шевченку (у 35 країнах), в Україні – 1256 [5, с.85].

Перший у світі пам'ятник Т. Шевченку (погруддя) було відкрито у 1881 р. до 20-річчя від дня його смерті у м. Форт-Шевченко (колишнє Новопетровське укріплення, де поет відбував заслання у 1850-1857 рр.; нині Актау, Казахстан).

В Україні перший пам'ятник (погруддя) було встановлено у Харкові, в садбі Алчевських у тому ж 1881 р. Одним із кращих зразків монументальної Шевченкиани у світі та найкращим в Україні є пам'ятник, встановлений у Харкові в 1935 р. (скульптор М. Манізер, архітектор Й. Лангбард), який є одним із символів міста.

Просторовий розподіл об'єктів монументальної Шевченкиани представлено на рис. 1. З рисунка 1 видно, що пам'ятники Кобзареві встановлено в усіх регіонах України. Найбільше їх в Івано-Франківській (201), Львівській (193), Тернопільській (165), Черкаській (102) областях.

Окремі скульптурні пам'ятники представлені на рис. 2.

* У цьому контексті пам'ятники - це твори мистецтва, створені для увіковічнення пам'яті про видатних людей і події, які включають скульптурні групи, статуї, погруддя, меморіальні дошки, обеліски, триумфальні арки, колони.

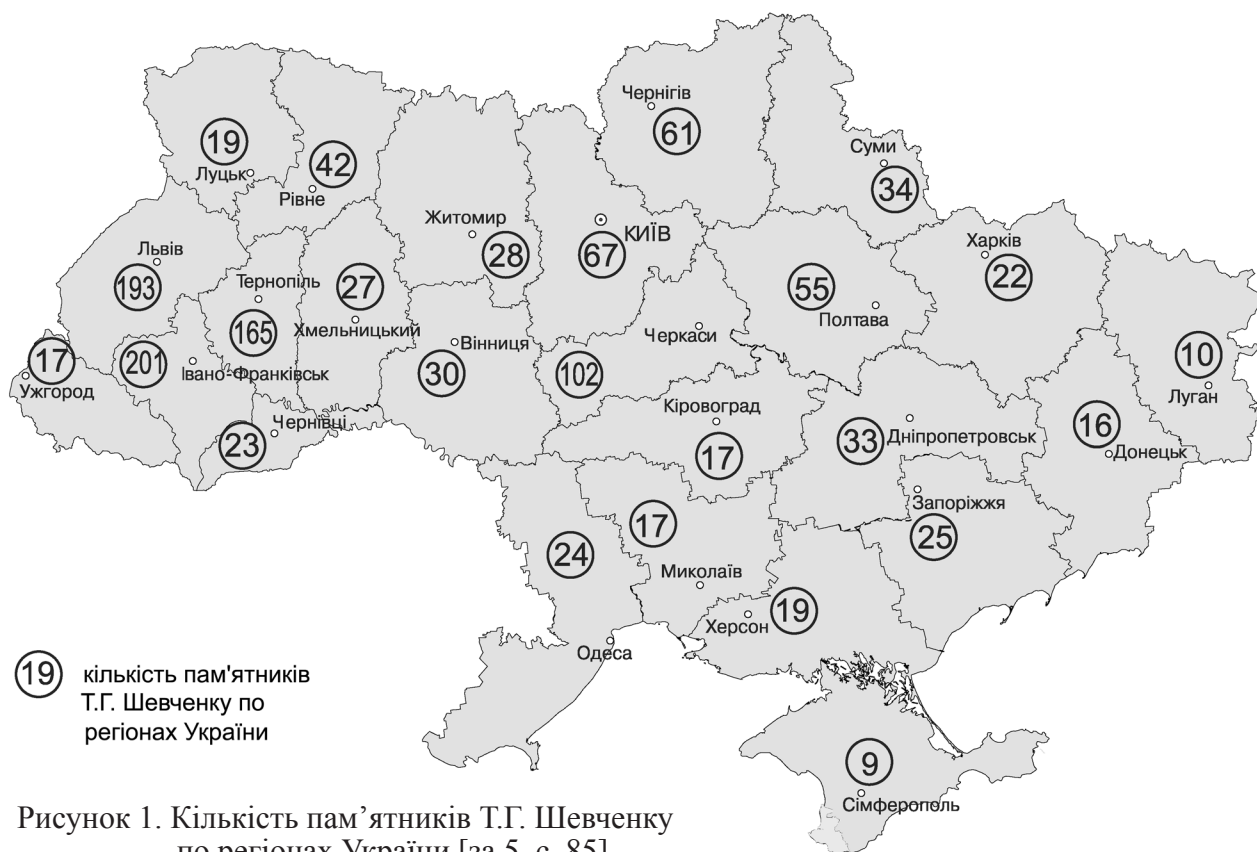

Рисунок 1. Кількість пам'ятників Т.Г. Шевченку по регіонах України [за 5, с. 85]

Підписи до рисунка 2 (фото розміщені за хронологією встановлення пам'ятників; у дужках - рік встановлення, автори)

1. Сумська обл., Ромни (1918; скульптор І. Кавалерідзе).
2. Полтава (1926; скульптор І. Кавалерідзе).
3. Харків (1935; скульптор М. Манізер, архітектор Й. Лангбард).
4. Київ (1939; скульптор М. Манізер, архітектор Є. Левінсон).
5. Черкаська обл., Канівський район, Тарасова гора (1939; скульптор М. Манізер, архітектор Є. Левінсон).
6. Донецьк (1955; скульптори М. Вронський, О. Олійник).
7. Миколаїв (1958; скульптор І. Діба).
8. Дніпропетровськ (1958; скульптори І. Зноба, В. Зноба, архітектор Л. Ветвицький).
9. Житомирська обл., Бердичів (1960; скульптор П. Криворучський).
10. Одеса (1966; скульптори А. Білостоцький, О. Супрун).
11. Херсон (1971; скульптор І. Білокур).
12. Кіровоград (1982; скульптори М. Вронський, А. Гончар, архітектор А. Губенко).
13. Тернопіль (1982; скульптор М. Невеселій).
14. Львів (1992; скульптор Ю. Гав'юк).
15. Хмельницький (1992; скульптори І. Зноба, В. Зноба, архітектор В. Громихін).
16. Чернігів (1992; скульптор В. Чепелик).
17. Волинська обл., Луцьк (1995; скульптор Е. Кунцевич, архітектори О. Стукалов, А. Бідзіля).
18. Луганськ (1998; скульптор І. Чумак).
19. Рівне (1999; скульптори П. Подолець, В. Стасюк).
20. Севастополь (1999; скульптори П. Подолець, В. Стасюк).
21. Чернівці (1999; скульптор М. Лисаківський).
22. Вінницька обл., Жмеринка (2008; скульптор М. Крижанівський).
23. Закарпатська обл., Мукачівський район, с. Великі Лучки (2011; скульптор Л. Молодожанин).
24. Запорізька обл., Мелітополь (2011; скульптор В. Рожик).
25. Івано-Франківськ (2011; скульптор Лео Мол).

Рисунок 2. Скульптурні пам'ятники Тарасу Шевченку в Україні

У зарубіжних країнах налічується 128 пам'ятників Тарасу Шевченку – у 35 країнах. Найбільше їх встановлено в Росії (10 пам'ятників та 20 меморіальних дощок), США (9), Канаді (9), Білорусі (6), Польщі (5), Молдові (4). По 3 пам'ятники зведено у Аргентині, Бразилії, Грузії, Узбекистані, Франції (рис. 3).

Вивченням спадщини Тараса Шевченка займаються дослідники як в Україні, так і за кордоном.

У 1926 р. було створено Інститут Тараса Шевченка в Харкові з філією у Києві. У 1936 р. у складі Академії наук УРСР створено Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка.

Переважна більшість праць шевченкознавців пов'язана з дослідженням життя та творчості славетного Кобзаря, проте існує обмежене коло публікацій, присвячених вивченню шевченківських культурно-інформаційних систем (музейні комплекси, музеї, будинки-музеї, історико-культурні заповідники).

Серед таких установ чільне місце посідають музеї Тараса Шевченка в Україні та світі, в експозиціях яких розкривається багатогранне різноманіття його постаті.

На території України можна виділити три категорії музеїв: національні заповідники, національні музеї та філії музеїв; обласні музеї та філії музеїв; музеї при навчальних закладах.

Світову славу здобув *Шевченківський національний заповідник* на Тарасовій (до 1861 р. - Чернечій) горі поблизу м. Канів Черкаської області. Тут, поблизу могили Т.Г. Шевченка у 1884 р., до 70-річчя від дня його народження, було споруджено невелику хату, в якій на народні кошти засновано *музей «Тарасова світлиця»*. Після реконструкції вона була відновлена на новому місці та відкрита у 1991 р. На цій же горі у 1925 р. було відкрито *Канівський державний музей Т.Г. Шевченка*.

У 1939 р. тут було споруджено найбільший в Україні пам'ятник Т.Г. Шевченку, з підніжжя якого відкриваються переказні краєвиди Дніпра та задніпровської далечині. Щороку до заповідника прибувають тисячі відвідувачів з усього світу.

Значним меморіальним комплексом є *Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка»*, створений у 1992 р. на базі пам'яток культурної спадщини та пам'яток природи сіл Шевченкове (колишня Кирилівка), Моринці, Будище, Вільшана Звенигородського району Черкаської області, відтворених меморіальних садиб у Моринцях та *Літературно-меморіального музею* у селі Шевченковому, відкритому у 1939 р. на батьківській садибі. Всього цей національний заповідник включає 40 об'єктів національної культурної спадщини, пов'язаних з дитячими роками майбутнього Кобзаря. Його образ відображено у скульптурних пам'ятних знаках «Мене там мати повила», «Тарас малює», «Мені тринадцятий минало», «Тарас мандрує» (скульптор А. Куш).

Підписи до рисунка 3 (фото розміщені за хронологією встановлення пам'ятників; у дужках - рік встановлення, автори)

1. Клівленд, США (1940; скульптор О. Архипенко).
2. Орськ, Росія (1959; скульптор Л. Писаревський, архітектор М. Габелко).
3. Вінніпег, Канада (1961; скульптор Лео Мол, справжнє ім'я Леонід Молодожанин).
4. Москва, Росія (1964; скульптори М. Грицюк, Ю. Синькевич, А. Фуженко, архітектори А. Сніцарев, Ю. Чеканюк).
5. Вашингтон, США (1964; скульптор Л. Молодожанин).
6. Курітіба, Бразилія (1967; скульптор Шарл Андре).
7. Буенос-Айрес, Аргентина (1971; скульптор Л. Молодожанин).
8. Тулуза, Франція (1971; скульптор А. Алас).
9. Рим, Італія (1973; автор Уго Мацей).
10. Актау, Казахстан (1978; скульптори М. Вронський та В. Сухенко, архітектор Є. Федоров).
11. Париж, Франція (1978; скульптор М. Лисенко).
12. Тирасполь, Молдова (1980; скульптор В. Дерунов, архітектор А. Нарольський).
13. Алмати, Казахстан (2000; скульптор В. Рожик).
14. Санкт-Петербург, Росія (2000; скульптор Лео Мол).
15. Ташкент, Узбекистан (2000; скульптор Л. Рябцев).
16. Варшава, Польща (2002; скульптор А. Куш, автор п'єдесталу Б. Брукальський).
17. Мінськ, Білорусь (2002; скульптор В. Липовка, архітектор В. Крамаренко).
18. Будапешт, Угорщина (2007; автор І. Микитюк).
19. Тбілісі, Грузія (2007; скульптор В. Чепелик).
20. Баку, Азербайджан (2008; скульптор І. Гречаник).
21. Прага, Чехія (2009; скульптори В. Зноба, М. Зноба, архітектор В. Дірова).
22. Софія, Болгарія (2009; скульптор І. Гречаник).
23. Копенгаген, Данія (2010; скульптор С. Богуславський).
24. Вільнюс, Литва (2011; скульптор В. Андріанов).
25. Оттава, Канада (2011; скульптор Лео Мол).

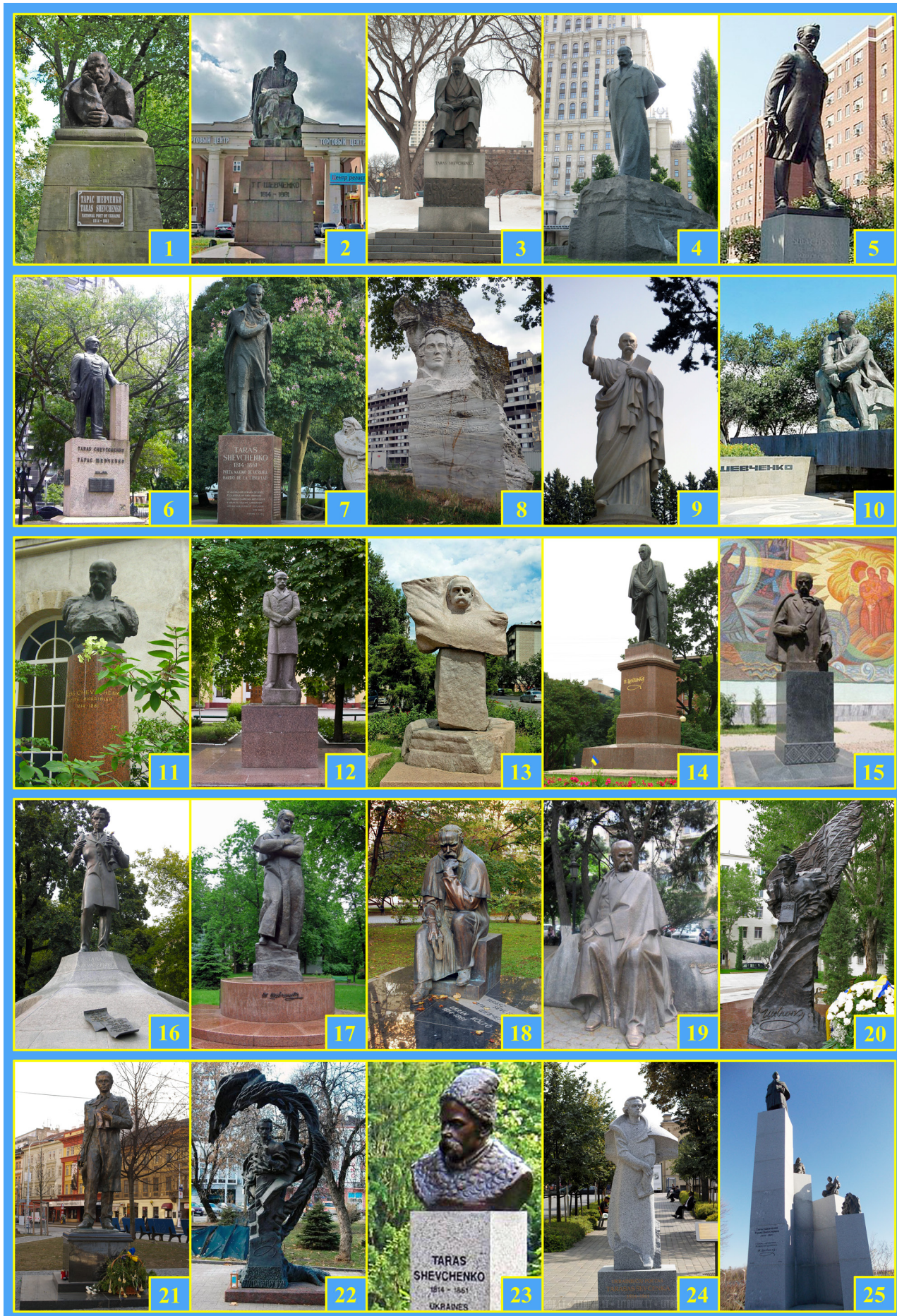

Рисунок 3. Пам'ятники Тарасу Шевченку у країнах світу

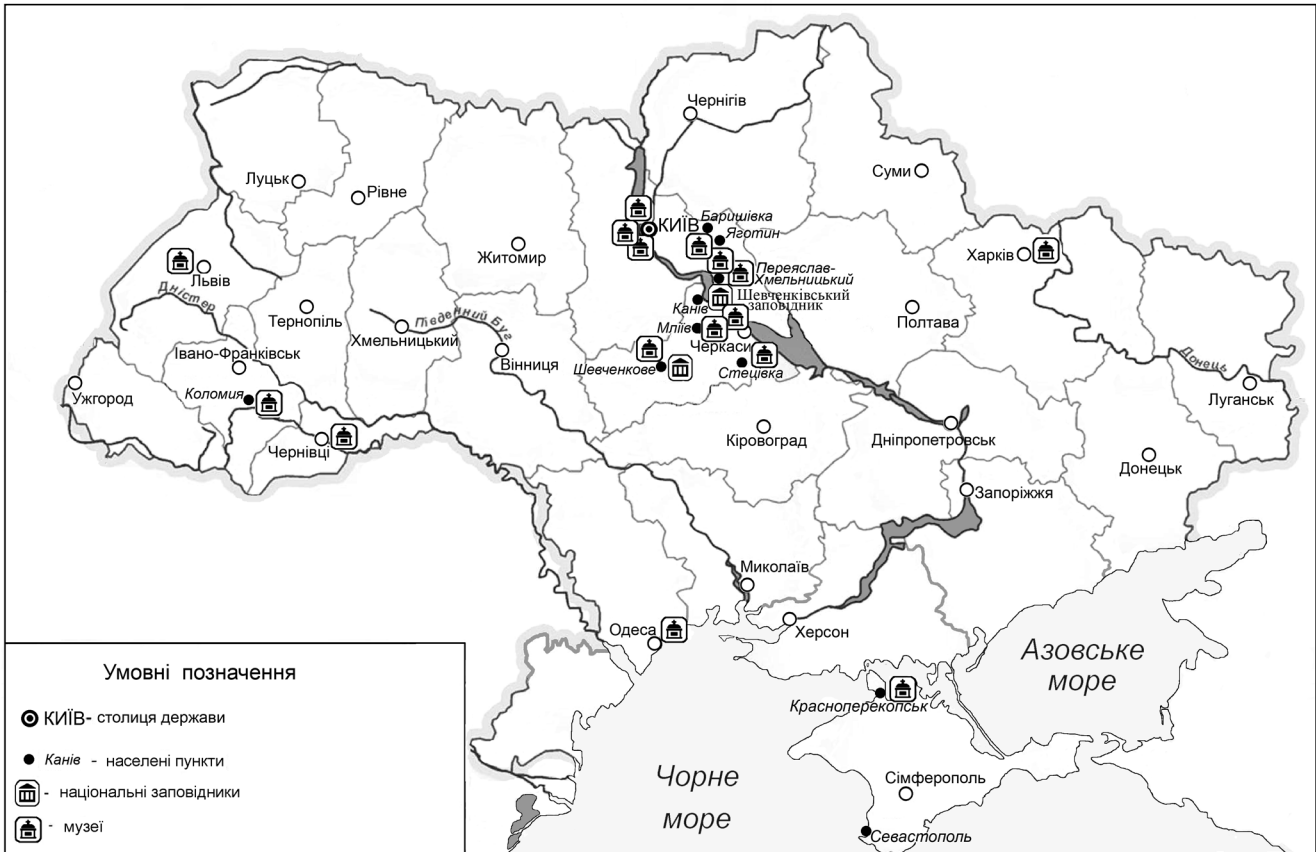

Рисунок 4. Музеї Тараса Шевченка в Україні

Найповнішу колекцію творів поетичної та малярської спадщини Кобзаря, документів про його життєвий і творчий шлях (близько 80 тис. експонатів, у тому числі понад 100 меморіальних речей) зібрано у *Національному музеї Тараса Шевченка* у Києві, відкритому в 1949 р.

Матеріали про київський період життя і творчості поета та художника частково зібрано у *Літературно-меморіальному будинку-музеї Тараса Шевченка*, відкритому у 1928 р. в будинку, де він мешкав навесні 1846 р., а також у *Меморіальному музеї «Хата на Пріорці»*, створеному в 1989 р., в якій він проживав у серпні 1859 р. (нині – відділ Національного музею).

Крім названих, на території України є й інші місця, що увіковічують пам'ять про Кобзаря. Серед них: Баришівський музей Т.Г. Шевченка (1987 р.), Музей «Кобзаря» Т.Г. Шевченка у Черкасах (1989 р.), Літературно-художній музей Т.Г. Шевченка Донецької наукової бібліотеки ім. Н.К. Крупської (2002 р.), Музей «Флігель Тараса Шевченка» у Яготині (2003 р.), Музей Тараса Шевченка у приміщенні Львівського палацу мистецтв (2004 р.) та інші (рис. 4).

Серед зарубіжних музеїв назвемо Меморіальну майстерню-музей Т.Г. Шевченка, відкриту у 1964 р. до 150-річчя з дня народження митця в Академії мистецтв у Ленінграді, де він жив і працював у 1858-1861 рр.

Тяжкий період заслання поета відображено в експозиціях Музею-меморіального комплексу Т.Г. Шевченка у Форті-Шевченко на півострові Мангишлак (Казахстан), відкритому у 1932 р., а також Орському музеї (1986 р.) та Меморіальному музеї-гаупвахті в Оренбурзі (Росія, 1989 р.).

У 1952 р. було відкрито Літературно-меморіальний музей Т.Г. Шевченка в Канаді, у Палермо; він був відновлений у 1989 р. в Торонто.

Крім монументальної та музейної Шевченкіани, велике значення для вшанування й увіковічнення пам'яті Великого Кобзаря має присвоєння його ім'я різним соціальним і природним об'єктам. Таких об'єктів – сотні як в Україні, так і в інших країнах.

Зокрема, ім'я Тараса Шевченка увіковічено й у назвах унікальних природних об'єктів України, що мають заповідний статус. На Черкащині, поблизу с. Келеберда Канівського району є *ландшафтний заказник Тарасів обрій*, з якого відкривається велична панорама на правобережжя Дніпра, де височить Тарасова гора та могила Кобзаря.

У Дніпропетровську в 1926 р. ім'я Т.Г. Шевченка було присвоєно заснованому ще у 40-х роках XVIII ст. парку на правому березі Дніпра, який набув сучасного вигляду внаслідок реконструкції у 70-80 рр. XX ст., а з 1972 р. має статус парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення.

У 1961 р. встановлено щорічні премії (нині Національні премії) імені Т.Г. Шевченка в галузі літератури, мистецтва та архітектури.

Твори поета перекладені багатьма мовами світу. Виявом глибокої народної шани є й різні Шевченківські ювілейні видання, зміст, художнє та поліграфічне виконання яких стають дедалі довершенишими. Серед них – Атлас «Шляхами Великого Кобзаря» (до 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка), Презентаційний набір – комплект CD «Митці України – Тарасові Шевченку».

Географи також мають значні можливості для свого внеску у пошанування Тараса Шевченка, який так любив і так високопоетично оспівував у творах свій край, свій народ. Зберегти цей край з усім його неповторним природним різноманіттям та високим духовним потенціалом – важлива данина пам'яті Великого Українця.

Не випадково саме Шевченків край – Черкащина, Канівщина – були обрані модельними районами для впровадження концепції сучасного ландшафтної планування, розробленої Інститутом географії НАН України спільно із зарубіжними колегами.

Висновки

Серед багатьох форм увіковічення та вшанування пам'яті визначних історичних постатей є встановлення пам'ятників і створення меморіальних та інших музеїв. У світі налічується 1384 пам'ятники Т.Г. Шевченку (у 35 країнах, з них 1256 – на території України).

Проаналізовано та картографічно відображено просторове поширення (національний та світовий вимір) об'єктів монументальної Шевченкіани.

Поглиблено та розширено уявлення про еволюцію та хронологію розвитку об'єктів музейної Шевченкіани на території України.

Найбільшими меморіальними комплексами, присвяченими Кобзареві, є Шевченківський національний заповідник на місці поховання поета на Тарасовій (Чернечій) горі, де розташований і перший народний музей «Тарасова світлиця» (1884 р.), та Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка».

Найбільшим музеєм за кількістю оригінальних експонатів є Національний музей Тараса Шевченка з відділами (Літературно-меморіальний будинок-музей та Меморіальний музей «Хата на Пріорці»).

Важливе виховне значення мають також музеї та музейні кімнати при учбових закладах.

Актуальною і конструктивною має бути і географічна складова процесу вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка.

Література

1. *Анісов В., Середя С.* Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / Вид. 2-е, доповн. – К.: Дніпро, 1976. – 392 с.
2. *Бейдик О.О., Новосад Н.О.* Унікальна Україна: географія та ресурси туризму: навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2013. – 572 с.
3. Інтернет-портал, присвячений Т. Шевченку // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://kobzar.info/memories/museums/gaupvtv/> (30.09 13)
4. Комплексний атлас України / Відп. ред. Л.М. Веклич. – К.: ДНВП «Картографія», 2005. – 96 с.
5. Атлас «Шляхами Великого Кобзаря». До 200-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка. – К.: ДНВП «Картографія», 2014. – 88 с.
6. Офіційний сайт Національного музею Тараса Шевченка // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://museumshevchenko.org.ua> (01.12.13)
7. Офіційний сайт Шевченківського національного заповідника // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://shevchenko-museum.com.ua/> (15.11.13)
8. Туристична карта: Україна. Шляхами Великого Кобзаря / Ред. Н. О. Крижова. – К.: ДНВП «Картографія», 2012.

Транслітерована література

1. *Anisov V., Sereda Ye.* Litopys zhyttya i tvorchosti T. H. Shevchenka / Vyd. 2-e, dopovn. – K.: Dnipro, 1976. – 392 s.
2. *Bejdyk O.O., Novosad N.O.* Unikal'na Ukrayina: heohrafiya ta resursy turizmu: navchal'nyy posibnyk. – K.: Al'terpres, 2013. – 572 s.
3. Internet-portal, prysvyachenyy T. Shevchenku // Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: <http://kobzar.info/memories/museums/gaupvtv/> (30.09 13)
4. Kompleksnyy atlas Ukrayiny / Vidp. red. L.M. Veklych. – K.: DNVP «Kartohrafiya», 2005. – 96 s.
5. Atlas «Shlyakhamy Velykoho Kobzarya». Do 200-richchya z dnya narodzhennya T.H. Shevchenka. – K.: DNVP «Kartohrafiya», 2014. – 88 s.
6. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho muzeyu Tarasa Shevchenka // Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: <http://museumshevchenko.org.ua> (01.12.13)
7. Ofitsiyyny sayt Shevchenkivs'koho natsional'noho zapovidnyka // Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: <http://shevchenko-museum.com.ua/> (15.11.13)
8. Turystychna karta: Ukrayina. Shlyakhamy Velykoho Kobzarya / Red. N. O. Kryzhova. – K.: DNVP «Kartohrafiya», 2012.

¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка

² Інститут географії Національної академії наук України, Київ